

Т. О. Алексахіна,
Сумський державний університет, м. Суми

ФРАНЦУЗЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ІЗ КОМПОНЕНТОМ «НАЗВА КВІТКИ» У СКЛАДІ ІДЕОГРАФІЧНОЇ ГРУПИ «ЛЮДИНА – БІОЛОГІЧНА ІСТОТА»

Статтю присвячено дослідженню проблематики фразеологічної ідеографії. На матеріалі французьких стійких словосполучень із компонентом «назва квітки» побудовано ідеографічну групу «Людина – біологічна істота». Виявлено інвентар назв квіток у фразеологізмах на позначення людини як біологічної істоти, описано структуру ідеографічної групи.

Ключові слова: фразеологізм, стійке словосполучення, ідеографічна класифікація, ідеографічна група, назва квітки.

Статья посвящена исследованию проблематики фразеологической идеографии. На материале французских устойчивых словосочетаний с компонентом «название цветка» построена идеографическая группа «Человек – биологическое существо». Определен инвентарь названий цветов во фразеологизмах, обозначающих человека как биологическое существо, описана структура идеографической группы.

Ключевые слова: фразеологизм, устойчивое словосочетание, идеографическая классификация, идеографическая группа, название цветка.

The article is investigated the problems of ideography phraseology. On the material of french invariable word combinations with the component «the name of a flower» it was built the ideographic group «Man – a biological creature». It was defined the inventory the names of the flowers in phraseological units denoting man as a biological creature and it was described the structure of ideographic group.

Key words: phraseological unit, invariable word combinations, ideographic classification, ideographic group, the name of a flower.

Проблема побудови ідеографічної класифікації фразеологізмів не перестає виходити із поля зору багатьох дослідників. Фразеологічна ідеографія вивчається на матеріалі різних мов, як-от: української (М. Ф. Алефіренко, В. Д. Ужченко, М. В. Серебряк, Н. Ф. Грозан та ін.), російської (А. М. Емірова, В. М. Мокієнко, Ю. П. Солодуб, В. М. Телія та ін.), англійської (І. І. Гуменюк), німецької (І. Є. Паріна, Л. М. Рязановський), французької (М. К. Артина), кашубської (О. В. Семенова) та ін. Проводяться також зіставні дослідження у галузі ідеографії, зокрема, на матеріалі української та російської мов (Ю. Ф. Прадід), української та англійської (І. Є. Колеснікова), російської та німецької (А. Є. Гусева), російської, англійської, іспанської та французької (О. І. Єрмаков) та ін.

Не зважаючи на таку різноманітність праць із фразеологічної ідеографії, залишається нерозв'язаною значна кількість питань, серед яких назвемо, зокрема, наступні: відсутність уніфікованої термінології на позначення таксонів, що приводить до розбіжностей в ідеографічних класифікаціях різних вчених навіть під час опису однакових макро– і мікросистем; відсутність досліджень фразеологізмів із компонентом «назва квітки» та ін.

Таким чином, актуальність нашої розвідки полягає у необхідності дослідження французьких фразеологізмів із компонентом «назва квітки» в ідеографічному аспекті.

Мета нашого дослідження полягає у побудові ідеографічної групи «Людина – біологічна істота» на матеріалі французьких фразеологізмів із компонентом «назва квітки». Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: вироблення методики ідеографічної класифікації фразеологізмів із компонентом «назва квітки»; уточнення поняття «людина»; побудова структури ідеографічної групи «Людина – біологічна істота»; виявлення спектру назв квіток як компонентів стійких словосполучень цієї групи.

Щодо виокремлення таксонів за їхнім значенням, то слід, як наголошує Ю.Ф. Прадід, брати за основу екстралінгвістичне членування світу та «грунтуватися на наявності в семантичній структурі всіх членів вирізнено мікро– чи макросистеми спільної семантичної ознаки, яка є для даної мікро– чи макросистеми інтегруючою (лінгвістичний фактор)» [2, с. 15]. Учений пропонує як основу опису фразеологічної картини світу «Робочу схему основних знань людини про навколишній світ» [2, с. 16]. Найвищим рівнем даної схеми вважається Всесвіт, який поділяється на компоненти: «Жива природа» та «Нежива природа». Перший із них, у свою чергу має складники «Людина», «Флора», «Фауна».

За основу нашої ідеографічної класифікації беремо структуру, розроблену Ю.Ф.Прадідом: «синонімічний ряд → семантична група → семантичне поле → тематична група → тематичне поле → ідеографічна група → ідеографічне поле → архіполе» [2, с. 40]. Специфіка об'єкту нашого дослідження, а також специфіка французької мови дає нам підстави для зміни назви найнижчого рівня цієї структури із синонімічного ряду на варіантно-синонімічний. Застосовувати термін «варіантно-синонімічний» для цього рівня, до речі, пропонують й В.Д.Ужченко та Д.В.Ужченко, називаючи, щоправда, його не рядом, а варіантно-семантичною групою [3, с. 53].

У тому випадку, коли фразеологізм, що входить до певної семантичної групи, не має синонімів або варіантів, а, отже, і не може утворити варіантно-синонімічного ряду, вважаємо за доцільне виокремлювати його як фразему, що є складником цієї групи. Думка І.С. Паріної про те, що у таких випадках доцільно переносити фразему до іншого таксону, видається нам спірною [1, с. 107]. По-перше, буде порушено інший варіантно-синонімічний ряд, до якого додається спорадична фразема. По-друге, слід врахувати той факт, що об'єктом нашого дослідження є обмежене коло фразеологізмів, а саме із компонентом «назва квітки». Якщо припустити, що у процесі

подальших наукових розвідок розроблена ідеографічна класифікація може містити стійкі словосполучення з іншими компонентами, то цілком імовірно, що спорадичні у нашому дослідженні випадки зможуть перерости у варіантно-семантичний ряд. По-третє, наявність усього одного стійкого словосполучення в одній мові не означає відсутність відповідного ряду в іншій мові, і у такому випадку перенесення фраземи до іншого таксону порушить вивчення ізоморфних складників ідеографічних класифікацій різних мов. І, на наш погляд, у кінцевому результаті це приведе до неточної, а то навіть і перекрученої структури усього ідеографічного поля.

Таким чином, структура ідеографічної класифікації фразеологізмів із компонентом «назва квітки» у нашому дослідженні буде мати наступний вигляд: (фразема) → варіантно-синонімічний ряд (далі – ВСР) → семантична група (далі – СГ) → семантичне поле (далі – СП) → тематична група (далі – ТГ) → тематичне поле (далі – ТП) → ідеографічна група (далі – ІГ) → ідеографічне поле (далі – ІП) → архіполе.

Реалізація мети нашої розвідки потребує уточнення поняття «Людина». У французьких джерелах воно тлумачиться наступним чином: 1) «примат, що характеризується вертикальною поставою, членороздільною мовою, об'ємним мозком, хапальними руками і т.д.» [6]; 2) «Розумна істота, що складається із тіла і душі» [4]; 3) «Істота (чоловічої чи жіночої статі), що належить до тваринного світу, найбільш розвиненого на Землі, ссавець примат родини гомінідів, єдиний представник свого виду» [5]; 3) «Розумна тварина, яка займає перший ряд серед організованих істот, і яка відрізняється як одна з найбільш розвинених між ними сферою свого розуму та здатність мати історію, тобто здатність розвивати, облагороднювати свою природу завдяки зв'язку із пращурами та збільшувати свої інтелектуальні й духовні надбання (у цьому сенсі це вид, що має дві статі)» [7]. Систематизуючи ці визначення стосовно нашої розвідки, можемо сказати, що людина – це двостатева біологічна, соціальна істота із високорозвиненою психікою та інтелектом.

Виходячи з цього, а також із даних, отриманих у ході нашого дослідження, стверджуємо, що ІП «Людина» складається із наступних ІГ «Людина – біологічна істота» та «Людина – особистість». У французькій мові нами було виявлено 115 фразеологізмів та їх варіантів із компонентом «назва квітки» на позначення людини як біологічної істоти.

Встановлено, що кількість фразем на позначення позитивної оцінки зовнішності людини є доволі незначною. У цій групі ВСР розрізняються за гендерними ознаками. Пор.: фразема «гарна жінка (дівчина)»: *belle comme une fleur* (букв. гарна як квітка); – фразема «бути гарною» *être belle comme une fleur* (букв. бути гарною як квітка); – ВСР «гарний чоловік»: *beau comme un paf en fleur* (букв. гарний як вибух у цвіт); *beau comme une bite en fleur* (букв. гарний як член у цвіт) тс. Крім того, зафіксовано фразему «нагорода за красу»: *à la fleur de femme fleur de vin* (букв. цвіту жінки цвіт вина) «кращій жінці – краще вино». Таким чином, отримуємо СГ «Позитивна оцінка зовнішності людини».

Щодо СГ на позначення негативної оцінки зовнішності людини, то виокремлюється ВСР «краса минає швидко»: *belle fille fleur de mai en un jour perd sa beauté* (букв. гарна дівчина – травнева квітка за один день втрачає свою красу); *de belle femme et de fleur de mai en un jour la beauté s'en va* (букв. від гарної жінки та від травневої квітки за один день йде краса); *il n'est point de si belle rose qui ne devienne gratte-cul* (букв. немає такої гарної троянди, яка б не стала шипшиною); *il n'y a si belle rose qui ne devienne gratte-cul* тс.; *toute rose devient gratte-cul* (букв. кожна троянда стає шипшиною); *le bouton devient la rose et la rose le gratte cul* (букв. пуп'янок стає трояндою, а троянда шипшиною); *la belle est comme la fleur, naît, fleurit, meurt et ne revient plus* (букв. красуня як квітка, народжується, квітне, помирає і більше не повертається); *les fleurs du printemps ne gardent pas toujours leur beauté* (букв. квіти весни не зберігають назавжди своєї краси); *quand les roses seront flétries, les pétales tomberont* (букв. коли троянди зів'януть, то пелюстки опадуть) та ін. До цієї групи відносимо й фразему «зовнішність оманлива»: *beauté sans sagesse est comme fleur dans la boue* (букв. краса без мудрості це як квітка у багні).

Проаналізовані вище СГ «Позитивна оцінка зовнішності людини» та «Негативна оцінка зовнішності людини» є складниками СП «Оцінка зовнішності людини».

Колір шкіри обличчя європейця, як відомо, є світлим із рожевими щокми. Виокремлюємо ВСР на його позначення: ВСР «червоний»: *rouge comme un coquelicot* (букв. червоний як мак); *rouge comme une pivoine* (букв. червоний як півонія); *un teint de rose* (букв. колір обличчя троянди); – ВСР «бути червоним»: *être rouge comme un coquelicot* (букв. бути червоним як мак); *être rouge comme une pivoine* (букв. бути червоним як півонія); – ВСР «червоніти»: *devenir rouge comme une pivoine* (букв. стати червоним як півонія); *faire sa pivoine* (букв. робити свою півонію); – ВСР «рум'яний»: *fleur du teint* (букв. квітка кольору обличчя); *la fleur du teint* тс.; *grande et grosse me fasse dieu, blanche et rose je me ferai* (букв. високою та великою мене робить Бог, я себе зроблю білою та трояндою (рум'яною)); *un teint de lis et de rose* (букв. колір обличчя лілії і троянди); *un teint de rose et de lis* (букв. колір обличчя троянди та лілії).

ВСР «білий»: *blanc comme un lis* (букв. білий як лілія); *teint de jasmin* (букв. колір обличчя жасмину); *teint de lis* (букв. колір обличчя лілії); *un teint de lis* тс.

Специфічною ознакою для французької мови є наявність у її фразеокорпусі стійких словосполучень на позначення жовтого кольору обличчя: ВСР «жовтий»: *jaune comme souci* (букв. жовтий як календула); *jaune comme un souci* тс. та ВСР «бути жовтим»: *être jaune comme souci* (букв. бути жовтим як календула); *être jaune comme un souci* тс. Дані ВСР є складниками СГ «Колір шкіри обличчя та його рис».

Окрім вищеназваних нами виявлені ще спорадичні випадки на позначення кольору волосся: ВСР «сивина»: *avoir des marguerites dans les cressons* (букв. мати маргаритки у волоссі); *avoir la barbe de fleur de pêchier* (букв. мати бороду із квітки персика); *barbe grise, fleur de cimetièrre* (букв. сива борода – квітка кладовища). Таким чином СГ «Колір волосся» у французькій мові представлено одним ВСР. Отже, СП «Колір» у французькій мові складається із двох СГ: «Колір шкіри обличчя та його рис» та «Колір волосся».

Крім того, у французькій мові нами виявлені ще й інші фразеологізми на позначення зовнішності людини: ВСР «вирячкуваті очі»: *à fleur de tête* (букв. на квітці (на поверхні) голови) «<очі> на рівні лоба та вилиць»; *à la fleur de tête* тс.; *des yeux à fleur de tête* (букв. очі на квітці <на поверхні> голови); *les yeux à fleur de tête* тс.; *yeux à fleur de tête* тс. Сюди відносимо й фразу «кругле підборіддя»: *menton rond, fleur de jeunesse* (букв. кругле підборіддя, квітка молодості). Описані вище ВСР та фразера є складниками СГ «Риси», яка входить до СП «Обличчя».

Отже, ми отримуємо три наступних СП: «Обличчя», «Оцінка зовнішності» та «Колір», які входять до ТГ «Голова».

Фраза *le violet pur règne sur la tête* (букв. справжня фіалка царює на голові) «шия дуже високо над тулубом» не утворює СГ, тому відразу відносимо її до СП «Статура», яке входить у структуру ТГ «Тіло». Аналогічно відсутні й проміжні таксони (СГ та СП) між ВСР «елегантний чоловік» та ТГ «Манера одягатися»: *c'est la fleur des pois* (букв. це квітка горошків); *fleur des pois* (букв. квітка горошків); *la fleur des pois* тс.

Таким чином, ТП «Зовнішність людини» у французькій мові має у своїй структурі три ТГ: «Голова», «Тіло», «Манера одягатися».

Аналіз стійких словосполучень на позначення віку людини демонструє наявність фразеологізму із назвою квітки, який має значення «діти»: *les enfants sont comme la renoncule, ils se trouvent partout* (букв. діти, як жовтець, вони є повсюди). Дану фразу відносимо до СГ «дитинство».

Щодо ВСР «молодий» та «бути молодим», то для французької мови є характерним гендерний аспект семантики цих фразеологізмів. Пор.: ВСР «молодий»: *frais comme un bouton de rose* (букв. свіжий як пуп'янок троянди); *frais comme une rose* (букв. свіжий як троянда); – ВСР «молода»: *femme dans sa fleur* (букв. жінка у своєму цвіті); *fraîche comme une rose* (букв. свіжа як троянда); ВСР «бути молодим»: *être à la fleur de l'âge* (букв. бути у цвіті віку); – *être dans la fleur de sa jeunesse* (букв. бути у цвіті своєї молодості); *être dans toute sa fleur* (букв. бути у самому своєму цвіті); *être frais comme une rose* (букв. бути свіжим як троянда); – ВСР «бути молодою»: *être fraîche comme une fleur* (букв. бути свіжою як квітка); *être fraîche comme une rose* (букв. бути свіжою як троянда).

Крім того, нами виявлено ще наступні фразеологізми на позначення віку, які виокремлюються у наступні ряди: ВСР «юність, молодість»: *la fleur de la vie* (букв. квітка життя); *la fleur des ans* (букв. цвіт років); – ВСР «у молодості»: *à la fleur de* (букв. у цвіті чого-н.); *dans la fleur de* тс.; *en fleur* (букв. у цвіті); *en fleurs* (букв. у квітах); *dans sa fleur* (букв. у своєму цвіті); *en sa fleur* тс.; *à la fleur de l'âge* (букв. у цвіті віку); *dans la fleur de l'âge* тс.; *à la fleur des ans* (букв. у цвіті років); *à la fleur de la jeunesse* (букв. у цвіті молодості); *dans la fleur de la jeunesse* тс.

Таким чином, нами вибудована СГ «Молодий вік». Отже, СП «Вік» у французькій мові має у своєму складі дві СГ: «Дитинство» та «Молодий вік». Дане СП «Вік» є складником ТГ «Період розвитку людини».

Крім того, виявлено ВСР із значенням «постаріти»: *quand la fleur est bien fleurie, elle défleurit* (букв. коли квітка вже відцвіла, вона опадає); *la vie s'en va comme la rose* (букв. життя йде як троянда); *qui saisit le verd pour le sec, et la fleur gaie pour la fanée, qui pour le bond perd la volée, et pour le plein prend la vallée* (букв. хто хапає зелень за суше, а квітку за зів'яле, той втрачає політ <не може стрибати> і йде через долину). Нами також зафіксовано фразу із таким же значенням, але із фемінінним аспектом: *passer fleur* (букв. перейти цвіт) «постаріти» (про дівчину). Даний ВСР та фраза не утворюють проміжних таксонів і входять безпосередньо до ТГ «Процес розвитку людини», яка разом із ТГ «Період розвитку людини» складає у французькій мові ТП «Тривалість життя».

Будуємо ТП «Стан життєдіяльності організму». Як вже ми зазначали, у семантиці французьких фразеологізмів простежується тенденція до фемінінності. Це, зокрема, виявляється у стійкому словосполученні із значенням «завагітніти»: *fleur fanée porte graine* (букв. висохла квітка приносить зерно). Специфічним для французької мови є також стійке словосполучення на позначення статевого акту: *effeuiller la marguerite* (букв. обірвати пелюстки із маргаритки). Ці два фразеологізми входять до ТГ «Функція репродукції».

ТГ «Смерть» у французькій мові складається із наступних таксонів. ВСР «бути мертвим і похованим»: *bouffer les pissenlits par la racine* (букв. їсти коріння кульбаб); *manger les pissenlits par la racine* тс.; *fumer les mauves par la racine* (букв. курити корені мальви).

Також нами зафіксовано спорадичні фрази із значенням «померти» *aller sous les fleurs* (букв. німу під квіти); «бути мертвим і не здатним на життєдіяльність»: *sur un cérisier mort on ne trouve pas de fleurs* (букв. на мертвій вишні не знайдеш квіток) та ВСР «передчасно померти»: *mourir à la fleur de l'âge* (букв. померти у цвіті віку); *mourir dans la fleur de l'âge* тс.

Специфічним для французького фразеологічного корпусу є те, що нами не виявлено стійких словосполучень із компонентом «назва квітки» на позначення фізичних хвороб. Щодо психічних або нервових хвороб, то нами зафіксовані наступні таксони.

ВСР «мати слабкі нерви»: *avoir des nerfs à fleur de peau* (букв. мати нерви на квітці <на поверхні> шкіри); *avoir les nerfs à fleur de peau* тс. Із подібним значенням виявлено й фразу із значенням «надмірна чутливість» *à fleur de peau* (букв. на квітці <на поверхні> шкіри).

Виявом захворювання нервової системи є втом. На її позначення нами виявлено ВСР «втрачати свідомість»: *être dans les bégonias* (букв. бути у бегоніях); *tomber dans les bégonias* (букв. упасти у бегонії); та фразему *avoir les pincesaux en bouquets de violettes* (букв. мати руки у букетах фіалок) «бути втомленим».

Отже, дані ВСР та фраза утворюють СГ «Нервові розлади».

До СГ «Психічні хвороби» входять наступні складники: ВСР «бути божевільним»: *adonc sont les fols en vigueur quand les fèves sont en fleur* (букв. божевільні у силі, коли боби у цвіті); *quand les fèves sont en fleur, les*

fols sont en vigueur (букв. коли боби у цвіт, божевільні у силі) та ін. – ВСР «збожеволіти»: *il a passé par un champ de fèves en fleur* (букв. він перейшов полем бобів у цвіт); *il est passé par un champ de fèves en fleur* тс.

Ще одна фразема має значення «божевілья»: *les fèves sont en fleurs* (букв. боби у цвіт). Цей фразеологізм та вищеназвані ВСР «бути божевільним» й «збожеволіти» вмотивовані тим, що психічні захворювання заго-струються весною, коли цвітуть різні рослини, у тому числі, й боби.

Отже, у французькій мові ТГ «Порушення життєдіяльності організму» складається із двох СГ: «Нервові розлади» та «Психічні хвороби».

Щодо позначення доброго самопочуття, то ми зафіксували фразеологізми на позначення душевної рівно-ваги, позбавлення від напруги.

Виокремлюємо ВСР «бути розслабленим»: *avoir les pieds en bouquet de violettes* (букв. мати ноги у букеті фіалок); *avoir les pincesaux en bouquets de violettes* (букв. мати руки у букеті фіалок); *avoir les pincesaux en fleurs* (букв. мати руки у квітках); *il a les pieds en bouquet de violettes* (букв. у нього стопи у букеті фіалок) та ВСР «розслаблення»: *les doigts de pied en bouquet de violettes* (букв. пальці ніг у букеті фіалок); *les pieds en bouquet de violettes* (букв. стопи у букеті фіалок). Крім описаних ВСР фіксуємо окрему фразу *partir comme une fleur* (букв. піти як квітка) «у стані душевної рівноваги». Дані ВСР та фразема складають ТГ «Нормальний стан».

Таким чином, до його складу ТП «Стан життєдіяльності організму» входить чотири ТГ: «Функція репро-дукції», «Нормальний стан», «Порушення життєдіяльності», «Смерть».

Отже, ідеографічна група «Людина – біологічна істота» у французькій мові складається із трьох тематич-них полів: «Зовнішність людини», «Тривалість життя», «Стан життєдіяльності організму». Щодо компонентів у структурі досліджених фразем, то нами виявлені назви наступних квіток: *Begonia*, *Bellis*, *Calendula*, *Flos*, *Jasminum*, *Lilium*, *Malva*, *Raeonia*, *Papaver*, *Ranunculus*, *Rosa*, *Taraxacum*, *Viola*. Домінують фразеологізми, що мають у своїй структурі компонент *Flos*, їхня частка становить 52,2% від стійких словосполучень на позна-чення людини як біологічної істоти. Значну кількість у французькій мові становлять фраземи із компонентом *Rosa* – 23,5 %. Досить великою є кількість фразеологізмів із назвою квітки *Viola* – 6,1%. Узагальнюючи ці дані, маємо підстави для того, щоб стверджувати: людину як біологічну істоту у французькій мові символізу-ють квітка *Flos*, троянда *Rosa* та фіалка *Viola*.

Перспективою наших подальших досліджень ми вважаємо вивчення проблем фразеологічної ідеографії у зіставному аспекті.

Література:

1. Парина И.С. Представление семантики фразеологизмов в идеографическом словаре (на материале немецких идиом семантического поля «речевая деятельность») : дисс. кандидата филол. наук : 10.02.04 / Парина Ирина Сергеевна. – Москва, 2010. – 304 с.
2. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) / Ю. Ф. Прадід. – К.; Сімф. : НАН України, Ін-т української мови, 1997. – 252 с.
3. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови: Навч. посіб. / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко – К. : Знання, 2007. – 494 с.
4. Homme // Dictionnaire de l'Académie Française. – 8-e édition, 1935 [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://fr.academic.ru/dic.nsf/daf_1935/15065/HOMME#sel=.
5. Homme // Encyclopédie Universelle [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://encyclopedie_universelle.fracademic.com/9715/HOMME.
6. Homme // Larousse : Dictionnaire de français [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/homme/40240?q=homme#40153>.
7. Homme // Le Littré. Dictionnaire de la langue française, par É. Littré [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.littre.org/definition/homme>.